

УДК 811.112.2'373.421

А. А. Венгринович – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Морфологічна категорія роду німецького іменника та кількість його синонімів

Роботу виконано на кафедрі німецької філології ПНУ ім. В. Стефаника

У статті зроблено спробу з'ясувати залежність кількості синонімів німецького іменника від його граматичного роду на основі трьох різнотипних синонімічних словників.

Ключові слова: кількість синонімів, частота розподілу, значущі зв'язки.

Венгринович А. А. Морфологическая категория рода немецкого существительного и количество его синонимов. В статье сделана попытка выявить зависимость количества синонимов немецкого существительного от его грамматического рода на базе трех разнотипных синонимических словарей.

Ключевые слова: количество синонимов, частота распределения, значащие связи.

Vengrynovych A. A. Morphological Category of Gender of the German Noun and Number of its Synonyms. In the article there has been made an attempt to clarify the dependence of the German noun quantity on its grammar gender on the basis of three polytypic synonymic dictionaries.

Key words: number of synonyms, distribution rate, meaningful relations.

Постановка наукової проблеми та її значення. Явище синонімії в лексиці виникає внаслідок прояву асиметрії словесного знака, коли ідея прагне виразити себе в іншій матеріальній формі. Видозміна форми буває різною: від незначних змін до повної її зміни. Незначні або другорядні зміни породжують таке явище, як варіантність, а суттєві зміни – явище синонімії. Проблема синонімії давно привертає увагу філологів [1, 261–263]. Така постійність наукового інтересу до цієї лінгвістичної категорії пояснюється не тільки можливістю мови тонко висловлювати різні думки і переживання, а й постійними вимогами до логічної й експресивної комунікації в усіх сферах людської діяльності. Нагромадження наукових публікацій із теорії синонімії сьогодні поставило перед ученими завдання дослідити синонімію як багатопланове універсальне явище та дати їй чіткі квантитативні характеристики.

Взаємозв'язок категорії відмінка німецького іменника з категорією роду, числа, означеності, а також із належністю іменника до певного семантичного класу вже був предметом дослідження [3, 36–40]. Наша мета – з'ясувати, який із родів іменника трапляється в лексиці німецької мови найбільш часто, та дослідити взаємозв'язок кількості синонімів іменника з його граматичним родом, оскільки саме ці відомості можуть бути відібрані із синонімічного словника.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. На основі словників синонімів “Duden. Sinn- und sachverwandte Wörter. Synonymwörterbuch der deutschen Sprache” за редакцією Вольфганга Мюллера [6]; “Synonymwörterbuch. Sinnverwandte Ausdrücke der deutschen Sprache” за редакцією Герберта Гернера та Гюнтера Кемпке [7], “Das Krüger Lexikon der Synonyme” за редакцією Еріха та Гільдегарда Булітта [4] опрацьовано іменники цих лексикографічних праць. Проаналізувавши синонімічний словник Дуден із загальною кількістю слів 82 000, було виписано 35 834 іменники; із загальної кількості 28 000 лексем словника Булітта – 10 950 іменників; із загального обсягу 30 000 лексем словника Гернер-Кемпке – 17 292.

Для перевірки іменників на належність до різних родів використано “Duden. Deutsches Universalwörterbuch” [5]. Наприклад: синонімічний словник Гернер-Кемпке подає *der od. das Zubehör; die od. das Drangsal; der od. das Feudel; der od. das od. die Dschungel; der od. das Pyjama*; а “Duden” – *das, seltener* (рідше): *auch der Zubehör; die, veraltet* (застаріле): *das Drangsal; der Feudel; der, selten* (рідко): *das Dschungel; der, österr., schweiz. auch* (австрійський, швейцарський варіант також): *das Pyjama*. Оскільки “Duden. Deutsches Universalwörterbuch” все-таки обмежує вживання одного з варіантів роду (за допомогою різних зауважень у словникових статтях), то ми в подальших розрахунках також розглядали ці слова як іменники з одним родом (*Dschungel* – чоловічого, *Zubehör* – середнього роду, *Feudel* – чоловічого, *Drangsal* – жіночого, *Pyjama* – чоловічого), вказаним у “Duden. Deutsches Universalwörterbuch”.

Відомості про частоту розподілу іменників різного роду стосовно кількості синонімів синонімічних словників подано в таблицях 1, 2, 3.

Таблиця 1

Розподіл іменників-синонімів за родом (Дуден)

Кількість синонімів	Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід	Всього
1	11 079	10 886	5 716	27 681
2	1094	1241	498	2833
3	374	466	146	986
4	251	316	105	672
5	158	223	86	467
6	137	184	81	402
7 і більше	740	879	406	2 025
Всього	13 833	14 195	7038	35 066

Таблиця 2

Розподіл іменників-синонімів за родом (Булітта)

Кількість синонімів	Чоловічий рід	Жіночий Рід	Середній рід	Всього
1	103	128	43	274
2	400	504	232	1136
3	545	574	246	1365
4	499	601	236	1336
5	382	463	198	1043
6	318	423	155	896
7 і більше	1 651	2 339	670	4660
Всього	3898	5032	1780	10 710

Таблиця 3

Розподіл іменників-синонімів за родом (Гернер-Кемпке)

Кількість синонімів	Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід	Всього
1	4512	4958	2270	11 740
2	759	1029	354	2142
3	375	431	153	959
4	232	272	98	602
5	166	218	65	449
6	114	142	52	308
7 і більше	377	419	146	942
Всього	6535	7469	138	17 142

Група жіночого роду найчисельніша і нараховує 5032 (Булітта), 7469 (Гернер) та 14 195 (Дуден) іменників, що становить 47 %, 44 % та 40,5 % відповідно до загальної кількості іменників кожного словника. Група іменників чоловічого роду нараховує 3898 (Булітта), 6535 (Гернер) та 13 833 (Дуден) іменників, що становить 36,4 %, 38 % та 39,5 % відповідно до загальної кількості іменників кожного словника. Таким чином, іменників чоловічого роду не набагато менше, ніж іменників жіночого. Група іменників середнього роду складається всього з 1780 (Булітта) – 16,6 %, 3138 (Гернер-Кемпке) – 18 % та 7038 (Дуден) – 20 % іменників, тобто представлена найменшою кількістю слів.

Оскільки мета дослідження полягає у виявленні існування якоїсь залежності між родом іменника та кількістю синонімів, то найбільш ефективним статистичним методом є критерій хі-квадрат (χ^2) та коефіцієнт спряженості (Φ) [2, 80–102].

У синонімічному словнику Дудена зафіксовано найбільшу кількість статистично значущих зв'язків категорії роду та кількості синонімів:

1-го синоніма та чоловічого роду: $\chi^2 \approx 18,21$, $\Phi \approx 0,022$;

1-го синоніма та середнього роду: $\chi^2 \approx 27,38$, $\Phi \approx 0,028$;

2-х синонімів та жіночого роду: $\chi^2 \approx 14,1$, $\Phi \approx 0,02$;

3-х синонімів та жіночого роду: $\chi^2 \approx 19,36$, $\Phi \approx 0,023$;

4-х синонімів та жіночого роду: $\chi^2 \approx 12,19$, $\Phi \approx 0,018$;

5-ти синонімів та жіночого роду: $\chi^2 \approx 10,38$, $\Phi \approx 0,017$;

6-ти синонімів та жіночого роду: $\chi^2 \approx 4,72$, $\Phi \approx 0,011$;

7-ми і більше синонімів та жіночого роду: $\chi^2 \approx 7,63$, $\Phi \approx 0,014$.

Виявлено залежність між кількістю синонімів і родом іменника (Буллітта):

3-х синонімів та чоловічого роду: $\chi^2 \approx 8,42$, $\Phi \approx 0,028$;

5-ти синонімів та середнього роду: $\chi^2 \approx 4,66$, $\Phi \approx 0,02$;

7-ми і більше синонімів та жіночого роду: $\chi^2 \approx 34,1$, $\Phi \approx 0,056$;

2-х синонімів та середнього роду: $\chi^2 \approx 13,26$, $\Phi \approx 0,035$.

Для решти слів обчислення показали або негативну, або незначну суму χ^2 , що свідчить про відсутню позитивну залежність іншої кількості синонімів та категорії роду.

На основі словника Гернер-Кемпке з'ясовано таку залежність:

2-х синонімів та жіночого роду: $\chi^2 \approx 19,874$, $\Phi \approx 0,034$;

5-ти синонімів та жіночого роду: $\chi^2 \approx 4,652$, $\Phi \approx 0,016$;

1-го синоніма та середнього роду: $\chi^2 \approx 26,412$, $\Phi \approx 0,039$.

Жоден частотний підклас кількості синонімів не показав значущих зв'язків із категорією чоловічого роду словника Гернер-Кемпке.

Узагальнюючи відомості всіх трьох синонімічних словників, можна стверджувати, що виявлено залежність між родом іменника та певною кількістю синонімів у двох із трьох словників (див. табл. 4), що робить одержані відомості статистично достовірнішими: Дуден та Булітта – між жіночим родом та кількістю синонімів семи і більше ($\chi^2 \approx 7,63$, $\Phi \approx 0,014$ та $\chi^2 \approx 34,1$, $\Phi \approx 0,056$ відповідно); Дуден та Гернер-Кемпке – між середнім родом та одним синонімом ($\chi^2 \approx 27,38$, $\Phi \approx 0,028$ та $\chi^2 \approx 26,412$, $\Phi \approx 0,039$), між 2-ма, 5-ма синонімами та жіночим родом ($\chi^2 \approx 14,1$, $\Phi \approx 0,02$ і $\chi^2 \approx 19,874$, $\Phi \approx 0,034$; $\chi^2 \approx 10,38$, $\Phi \approx 0,017$ і $\chi^2 \approx 4,652$, $\Phi \approx 0,016$ відповідно).

Таблиця 4

Зв'язок кількості синонімів та категорії роду

Кількість синонімів	Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід
1			+
2		+	
3			
4			
5		+	
6			
7 і більше		+	

Висновки. За допомогою статистичного експерименту доведено вплив морфологічних характеристик німецького іменника (належність до одного з родів) на кількість його синонімів, що верифіковано на такому значному обсязі емпіричного матеріалу. Іменники жіночого роду становлять майже половину всіх опрацьованих іменників, група ж іменників середнього роду представлена найменше. Жоден із родів не показав статистично значущих зв'язків з усіма частотними підкласами кількості синонімів. Належність іменника до одного з трьох морфологічних підкласів (чоловічий, середній,

жіночий рід) чітко пов'язана в німецькій мові зі ступенем синонімічності слова. Установлено, що жіночий рід має найбільший вплив на кількість синонімів німецького іменника (навіть на основі двох синонімічних словників) і пов'язаний із великою кількістю синонімів (семи і більше), що, можливо, якимось чином поєднано з морфологічною структурою іменників жіночого роду (наявність суфіксів -heit, -keit, -ung), які належать переважно до абстракцій. Середній рід пов'язаний із невеликою кількістю синонімів. Щодо чоловічого роду, то він або взагалі не виявляє якої-небудь залежності (словник Гернер-Кемпке), або виявляє її винятково в поодиноких випадках.

Перспективи подальшого дослідження. Основними морфологічними категоріями (характеристиками) іменника в німецькій мові є рід, число, відмінок і категорія означеності / неозначеності. Зрозуміло, що взаємозв'язок кількості синонімів іменника й таких його категорій, як число, відмінок та означеність / неозначеність, може бути встановлений тільки шляхом спеціального статистичного дослідження тексту, оскільки іменник вживається в різних відмінках або з означенням і неозначенням артиклем у тексті, а не в словнику. Таке дослідження може бути предметом окремої роботи або навіть декількох робіт.

Література

1. Левицкий В. В. Семасиология / В. В. Левицкий. – Винница : Нова кн., 2006. – 512 с.
2. Левицкий В. В. Квантитативные методы в лингвистике / В. В. Левицкий. – Черновцы : Рута, 2004. – 190 с.
3. Чернышенко Н. Н. Факторы, влияющие на употребление падежных форм в современном немецком языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Н. Н. Чернышенко. – Одесса, 1987. – 25 с.
4. Bulitta Erich und Hildegard. Das Krüger Lexikon der Synonyme. – Frankfurt am Main : S. Fischer Verlag GmbH, 1993. – 1005 S.
5. Duden. Deutsches Universalwörterbuch / Duden. – Mannheim ; Leipzig ; Wien ; Zürich : Dudenverlag, 2001. – 1892 S.
6. Duden. Sinn- und sachverwandte Wörter. Synonymwörterbuch der deutschen Sprache. Herausgegeben und bearbeitet von Wolfgang Müller / Duden. – Mannheim ; Leipzig ; Wien ; Zürich : Dudenverlag, 1997. – 858 S.
7. Synonymwörterbuch. Sinnverwandte Ausdrücke der deutschen Sprache / Herausgegeben von H. Görner und G. Kempcke. – Leipzig : Bibliografisches Institut, 1974. – 643 S.

Статтю подано до редколегії
31.03.2011 р.